

PRÄSTGRUNDETS KAPELL

Antikvarisk medverkan vid renovering av klockstapel och fasad samt ommålning

Skärgården 2:146
Söderhamns stad
Söderhamns kommun
Gävleborgs län
2015

Daniel Olsson

Slutrapport

Lst. Dnr: 434-972-15

PRÄSTGRUNDETS KAPELL

Antikvarisk medverkan vid renovering av
klockstapel och fasad samt ommålning

Skärgården 2:146
Söderhamns stad
Söderhamns kommun
Gävleborgs län
2015

Rapport 2015:25
Daniel Olsson

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Du kan själv ladda hem rapporter i PDF format från länsmuseets hemsida www.lansmuseetgavleborg.se

Rapporter, böcker och mycket annat kan Du köpa/beställa i länsmuseets butik butik@xlm.se eller 026-65 56 35.

Utgivning och distribution:
Länsmuseet Gävleborg
Box 746, 801 28 Gävle
Tel 026-65 56 00
www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2015

Omslagsbild: Prästgrundets kapell från sydväst vid slutbesiktningen Foto:
Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg 2015-10-09.

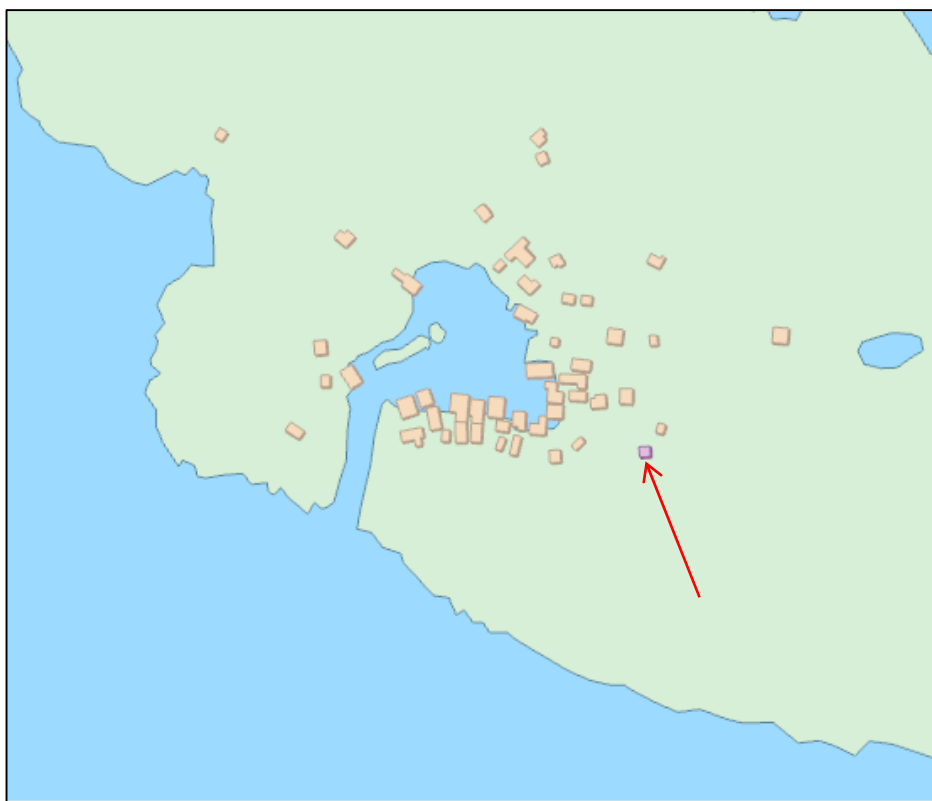
Allmänt kartmaterial från Lantmäteriverket. Medgivande MS2010/01366.

ISSN 0281-3181

Print: Länsmuseet Gävleborg

INNEHÅLL

Sammanfattning.....	5
Antikvarisk slutbedömning.....	5
Lagskydd	6
Historik och beskrivning.....	6
Skadebild	8
Fasaderna.....	8
Klockstapeln.....	8
Målning och kittning	8
Övrigt	8
Utförda åtgärder.....	9
Fasaderna.....	9
Klockstapeln.....	10
Målning och kittning	10
Övrigt	11
Antikvariska ställningstaganden	12
Avvikelser från beslut.....	13
Kvarstående arbeten.....	13
Tekniska och administrativa uppgifter.....	14
Käll- och litteraturförteckning	14
Bilaga. Prästgrundets kapell, färgdokumentation, exteriör. Färgdokumentation utförd av konservator Per Mattsson, Gävle.....	15

Figur 1. Utdrag ur cX-kartan över den mellersta delen av ön prästgrundet där fiskeläget är beläget. Kapellet är på kartan markerat med en röd pil.

Figur 2. Kapellet från nordöst innan renoveringen inleddes. Foto: Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2015-06-30.

SAMMANFATTNING

Under sensommaren och hösten 2015 genomgick fiskarkapellet på ön Prästgrundet i Söderhamns skärgård en renovering av byggnadens exteriör. Renoveringsarbetet har utförts av Burmans bygg AB, Skärså och målningen har utförts av Anders Löfmans måleri, Söderhamn, i samarbete med Anders Burman. Läns museet Gävleborg har deltagit i arbetet som antikvariskt medverkande genom byggnadsantikvarie Daniel Olsson som även sammanställt denna rapport. Vid det första besöket vid kapellet tog läns museet färgprover vilka skickades till konservator Per Mattsson, Gävle, för analys. Resultatet av analysen har sedan legat till grund för kulörbestämningen inför kapellets om målning.

Renoveringsarbetet har omfattat byte av rötskadade trädelar på klockstapeln, komplettering med ny täckplåt och byte av rötskadad fasadpanel. Fönstren har kittats om och fönster, fönsterluckor, fasadpanel, omfattningar och klockstapel har målats med linoljefärg. Trappan och dörren har tjärats med trätjära. Det enda som återstår att åtgärda är att Anders Burman ska kapa av den yttre klockstapelspiran i nederkant så den får motsvarande utformning som tidigare och detta kommer att ske våren/sommaren 2016. Ett särskilt antikvariskt slutintyg finns upprättat av Läns museet daterat 2015-10-27.

ANTIKVARISK SLUTBEDÖMNING

Renoverings- och ommålningsarbetet vid kapellet har utförts på ett självständigt sätt av Burmans bygg AB och Anders Löfmans måleri i samråd med hamnföreningen och antikvariskt medverkande. Nytt virke är enligt uppgift noggrant utvalt och av samma dimensioner som tidigare, med undantag av den yttre spirans nedersta del, vilken kommer att åtgärdas av Anders Burman under 2016. Läns museet har i ett särskilt antikvariskt slutintyg daterat 2015-10-27 gjort bedömningen att renoverings- och ommålningsarbetet följt villkoren i Länsstyrelsens tillståndsbeslut samt tillstyrkt utbetalning av beviljat byggnadsvårdsbidrag.

LAGSKYDD

Kapellet har för närvarande inget lagskydd, men fråga om byggnadsminnesförklaring av kapellet är väckt och Länsstyrelsen Gävleborg behandlar ärendet.

Figur 3. Prästgrundets fiskeläge från nordväst med det ljus målade kapellet i bildens mitt. Foto: Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2015-10-09.

HISTORIK OCH BESKRIVNING

Fiskarkapellet på Prästgrundet uppfördes i anslutning till öns fiskeläge 1826 och invigdes fyra år senare, men var fullt färdigställt invändigt först 1838.

Kapellbyggnaden är endast 4x6 meter och därmed enligt uppgift minst av samtliga bevarade fiskarkapell längs hela norrlandskusten. Byggnaden har stomme av timmer som sedan 1888 är klädd med liggande pärlspontspanel målad i ljus oljefärg med mörkare foder, knutbrädor och fönsterluckor. Kapellet har ingång genom en bred tjärad port på den västra gaveln och byggnaden har ett fönster mot norr respektive mot söder. Ett tidigare fönster mot öster sattes igen vid en stor renovering 1927. Kapellet har ett plåttak målat i ljus kulör. Rakt ovanför porten sitter kapellets klockstapel som består av två träspiror som bär upp ett litet plåtklätt sadeltak och under detta hänger en klocka gjuten 1803. Det är bara den inre av de två klockstapelspirorna som är fastsatt i kapellväggen vilket gör att den inre spiran måste bära upp hela konstruktionen. Klockstapeln är målad i samma kulör som fasaderna och den har renoverats 1927, 1956 och 1995–1996.

Kapellets interiör har i likhet med större fiskarkapell i länet formen av ett traditionellt kyrkorum i miniatyr, men platsbristen i koret har gjort att predikstolen, altarringen, altaret och läsarplatsen har kombinerats till en enda läsarpulpet. Väggarna i kapellet är marmorerade och indelade i fält med pilastrar.¹

¹ Martinsson, Nylander och Olsson 2015, s.23ff och Engman, 1999, s.28ff

Figur 4. Kapellets interiör från väster. Foto: Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2015-06-30.

Figur 5. Kapellet innan renoveringen inleddes. Foto från sydväst, Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2015-10-09.

SKADEBILD

Före renoveringen var kapellets exteriör i behov av renovering. Här beskrivs de byggnadsdelar som har åtgärdats i samband med denna renovering. Några ytterligare skador på exteriören är inte kända.

Fasaderna

Vid genomgången inför renoveringen påträffades rötskador i två brädor i den liggande pärlspontspanelen på den östra fasaden. Värt att notera är att denna vägg försågs med nytt panelvirke så sent som vid renoveringen 1989.

Figur 6. Klockstapeln innan renoveringen inleddes. Foto från sydväst, Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2015-06-30.

Figur 7. Detalj av klockstapeln med de rötskadade nedre trädelarna. Foto från sydväst, Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2015-06-30.

Klockstapeln

Klockstapelspirans vertikala två spiror var rötskadade nedtill och även den horisontella bjälken som håller samman dessa nedtill. Regnvatten rann bland annat ned längs den yttre spiran och vidare in mot den inre spiran.

Målning och kittning

På fasaderna hade färgen börjat flagna, mer tydligt på vissa partier. Fönstren var i behov av kittning och ommålning på utsidan. Några fönsterbågar behövde justeras.

Övrigt

Några fyllnadsstenar vid grunden hade hamnat ur läge. Inuti kapellet hade en av bänkarnas ryggstöd/psalmbokhylla i det södra bänkkvarteret hamnat ur läge och behövde tryckas tillbaka på avsedd plats. Inuti kapellet studerades några fuktfläckar vid genomgången inför renoveringen, men dessa är sannolikt äldre.

Figur 8. Detalj av fönsterbåge innan ommålning och kittning. Foto från nordost, Daniel Olsson, Länsmuseum Gävleborg 2015-06-30.

Figur 9. Detalj av rötskadad panelbräda i den östra fasaden. Foto från sydost, Daniel Olsson, Länsmuseum Gävleborg 2015-06-30.

UTFÖRDA ÅTGÄRDER

Renoveringsarbetet har utförts av Anders Burman vid Burmans bygg AB, Skärså i nära samarbetet med Anders Lövman vid Anders Lövman's måleri, Söderhamn. Allt nytt virke som har använts vid renoveringen är enligt uppgift noggrant utvalt och av god kvalitet.

Fasaderna

De två rötskadade panelbrädorna i kapellets östra fasad har bytts ut mot nya panelbrädor i full längd av samma dimension och utförande som de tidigare. De nya panelbrädorna har dock satts på plats med halvspont då det annars inte hade gått att göra byten mitt på väggen. Skadorna berodde enligt Anders Burman eventuellt på att den underliggande pappen låg emot panelbrädorna utan någon luftspalt vilket medfört att det blev för tätt. Pappen har fixerats bakom de utbytta brädorna så den inte ligger emot dessa.

Figur 10. Avkapning av den rötskadade nedre delen av den yttre spiran under renoveringen. Foto från sydväst, Anders Burman, augusti 2015.

Klockstapeln

För att utföra renoveringen av klockstapeln uppfördes en byggnadsställning kring denna. Den övre delen av klockstapeln stöttades upp. Därefter kunde allt rötskadat virke huggas bort. Av de två vertikala klockstapelspirorna var skadorna störst på den yttre spiran där cirka åtta decimeter i nederdelen kapades av, delvis dock till spirans halva bredd. Den liggande bjälken var helt rötskadad och dessutom fanns en rötskada i den inre spiran i anslutning till den horisontella bjälkens infästning.

Klockstapelns skadade delar lagades i med nytt virke av samma dimension som tidigare. För att undvika vattentransport via kapilärkrafter på undersidan av den yttre spiran och vidare på den horisontella bjälkens undersida gjorde Anders Burman den yttre spiran en dryg decimeter längre än tidigare i nederkant. Denna del kommer dock att åtgärdas under 2016 och då få nästan samma utförande som tidigare, se mer under rubrik *Antikvariska ställningstaganden* nedan.

Den dragstång i järn som fanns placerad ovanför den horisontella bjälken behandlades med linolja och återmonterades. De två brädor som låg som ett sadeltak över den horisontella bjälken och dragstången byttes ut mot nya av samma dimension. Ovanpå dessa placerades en plåt av sadeltaksform för att skydda underliggande delar.

Figur 11. Klockstapeln efter renoveringen. Foto från sydväst, Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2015-09-30.

Figur 12. Anders Burman förevisar fönsterbågarna i kapellet norra fönster efter renoveringen. Foto från nordväst, Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2015-09-30.

Målning och kittning

Inför ommålningen önskade hamnföreningen behålla den befintliga färgsättningen. För att bestämma de aktuella kulörerna samt ta reda på tidigare färgsättning tog läns museet färgprover som skickades till konservator Per Mattsson för analys. För mer uppgifter om detta se rubrik *Antikvariska ställningstaganden* nedan och rapportens bilaga.

Målningsarbetet har utförts av Anders Lövmans måleri i samarbete med Anders Burman. Fasaderna med tillhörande fönster, fönsterluckor, omfattningar och dekorationer tvättades, skrapades och handslipades. Efter bättringsmålning av fläckar målades hela fasadytorna två gånger med Engwall o. Claessons linoljefärg i enlighet med de kulörer som tagits fram av Per Mattsson: Fasaderna och takfotens undersida och vindskivor målades i brungul kulör; NCS S 1005-Y40R, knutbrädor och fotbrädor målades i grå kulör; NCS 4500-N och fönsterfoder och fönsterluckor fick en grå kulör; NCS 3500-N.

Fönsterbågarna transporterades till Anders Burmans verkstad i Skärså där de justerades till, kittades och målades två gånger på utsidan i ljust brungul kulör; NCS 1005-Y40R, det vill säga samma kulör som fasadpanelen. Fönstrens insida har lämnats utan åtgärd. Därefter skjutsades fönsterbågarna tillbaka till ön där de återuppsattes i kapellet och genomgick en slutstrykning på plats.

Vindskivorna som är utförda i plåt målades i grå kulör som fönsterfodren; NCS S3500-N. Korset som sitter fastsatt på den östra gavelspetsen togs tillfälligt ned och målades i samma kulör som fasaderna; NCS 1005-Y40R innan det återuppsattes på taknocken.

Trätrappan vid ingången och porten ströks en gång med dalbränd trätjära från Hälsinge trätjära i Kilafors. Denna tjärleverantör finns ej längre kvar, men målningsentreprenören hade kvar tjära i lager.

Figur 13. Kapellet från sydväst vid slutbesiktningen. Foto: Daniel Olsson, Läns-museet Gävleborg 2015-09-30.

Övrigt

Några fyllnadsstenar vid grunden som hade hamnat ur läge har lagts tillbaka på rätt plats.

Ryggstödet/psalmbokhyllan som hade hamnat ur läge trycktes tillbaka på ursprunglig plats. Inga fuktfläckar på väggarna har åtgärdats. Det kan dock vara bra om hamnföreningen även fortsättningsvis håller dessa under uppsikt för att se om utbredningen med tiden blir större.

Figur 14. Kapellet från nordväst vid slutbesiktningen. Till vänster om byggnaden ses fyren på Prästgrundet. Foto: Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2015-09-30.

ANTIKVARISKA STÄLLNINGSTAGANDEN

Inför val av kulörer bekostade länsstyrelsen en färgdokumentation av byggnadens exteriör. Prover togs i samband med genomgången inför renoveringen av läns museet på fasad, knutar, fönsterbågar, fönsterfoder, fönsterlucka, port och vindskiva. Proverna togs huvudsakligen på den norra sidan som bedömdes vara den som är mest skyddad och utsatt för minst solljus. Färgproverna skickades till konservator Per Mattsson i Gävle som utförde färganalysen. Hamnföreningen hade inget önskemål att återgå till någon äldre färgsättning och länsstyrelsen hade ingen invändning mot att de nuvarande kulörerna behölls.

Innan renoveringen påbörjades diskuterades om det skulle bli aktuellt att demontera hela klockstapeln, vilket i så fall sannolikt hade krävt nedtagning av väggmålningen på den övre västra kapellväggen. Nu blev detta dock aldrig aktuellt i och med att skadorna kunde åtgärdas genom ilagningar. Ur antikvariskt hänseende är det således positivt att så stora ingrepp kunde undvikas.

Vid slutbesiktningen påtalade Anders Burman att den yttre spiran medvetet hade gjorts längre än tidigare för att undvika att vatten rinner in mot den inre spiran. Burman sa sig vara beredd att kapa av spirans nedskjutande del ifall inte denna förändring skulle kunna godtas ur antikvarisk aspekt. Efter slutbesiktningen vid kapellet diskuterade Läns museet denna ändring av klockstapelns utformning med länsstyrelsen som ansåg att skillnaden mot tidigare blev för stor, varför de önskade en avkapning. För att undvika att vatten rinner åt fel håll föreslogs dock att spiran skulle kunna kapas av snett och bli cirka 1,5 centimeter längre i framkant för att därigenom få till en droppnäsa och undvika fukttransport in mot den bärande inre spiran.

AVVIKELSER FRÅN BESLUT

Renoveringsarbetet har följt de ursprungliga planerna och således även länsstyrelsens tillståndsbeslut. Den enda avvikelser som noterats är den yttre spirans nedersta del som Anders Burman kommer att kapa av våren/sommaren 2016 och därefter målade den avkapade ytan.

Figur 15. Detalj av klockstapeln med den yttre spirans nedersta del som ska kapas av. Foto från söder, Daniel Olsson, Läns-museet Gävleborg 2015-10-09.

KVARSTÅENDE ARBETEN

Det enda som återstår efter renoveringen är avkapningen av den yttersta klockstapelspirans nedersta del samt målning av den avkapade ytan, vilket kommer att utföras av Anders Burman våren/sommaren 2016 då det var för sent på säsongen att måla efter slutbesiktningen. Då detta är utfört kommer Anders Burman enligt överenskommelse att sända ett foto på klockstapeln efter slutförda åtgärder.

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens dnr: 434-972-15

Beslutsdatum: 2015-04-21

Länsmuseet Gävleborgs dnr: 2462/312

Fastighet: Skärgården 2:146

Socken: Söderhamns stad

Kommun: Söderhamn

Lagskydd: Områdesbestämmelser

Uppdragsgivare: Prästgrundets hamnlag

Kontaktperson: Anders Eklind

Huvudentreprenör: Burmans bygg AB, Skärså

Underentreprenör: Anders Lövmans måleri, Söderhamn

Byggledare: Burmans bygg AB, Skärså

Projekttid: Augusti–oktober 2015

Materialleverantörer:	Virke	Karl Hedin, Söderhamn
	Panelbrädor	Karl Hedin, Söderhamn
	Linoljefärg	Engwall o. Claesson
	Trätjära	Hälsinge trätjära, Kilafors

Besiktningsdatum:	2015-06-30	Antikvarisk medverkan 1
	2015-10-09	Slutbesiktning

Dokumentationshandlingar förvaras i Länsmuseets arkiv.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Arkiv

Länsmuseet Gävleborg, topografiskt arkiv. Söderhamns kommun, Söderhamns stad, Kyrkliga byggnader, Prästgrundets kapell

Tryckt material

Martinsson, Anna-Karin; Nylander, Lars och Olsson, Daniel (2015) *Bålsön och Prästgrundet. Byggnadsminnesutredning om fyra gemensamhetsägda byggnader i två fiskelägen*. Rapport Länsmuseet Gävleborg 2015:06, Gävle.

Engman, Jan, redaktör (1999) *Prästgrundet. Storsnoa. Bränningarnas ö. En utpost mot havet*. Prästgrundet

Informanter

Burman, Anders. Burmans bygg AB, Skärså. Muntliga uppgifter innan, under och efter renoveringen.

**Prästgrundets kapell
Gävleborgs län**

Färgdokumentation, exteriör

Färgskikt som påträffats med det äldsta skiktet placerat först vid resp. rubrik.
Kulörerna är uttagna enl. NCS=Natural Color System Ed.2.
Om inte annat anges är färgkvaliteten linolje eller alkydoljefärg.

Undersökning är utförd på tillsända prover gm Daniel Olsson/Länsmuseet Gävleborg.

**Kapellbyggnad
Exteriör**

Fasadpanel norra fasaden	S 4040-Y30R	brungul
	3020-Y40R	gråbrun
	1010-Y40R	ljus gulgrå
	1500-N	grå
	1010-Y30R	ljus gulgrå
	0505-Y30R	gulvit
nuv.	1005-Y40R	ljus brungrå
Knutbräddor, fotbräddor norra fasaden	S 8005-Y50R	mörkt brun
	6020-Y50R	brun
	6502-Y	grå
	4000-N	"
	"	"
nuv.	4500-N	"
Takfotens undersida	S 4040-Y30R	brungul
	8005-Y50R	mörkt brun
	7010-Y70R	"
	1010-Y30R	ljus gulgrå
	0505-Y30R	gulvit
nuv.	1005-Y40R	ljus brungrå
Vindskiva	S 4500-N	grå
	1000-N	ljus grå
nuv.	1005-Y40R	ljus brungrå
Fönsterfoder	S 8000-N	grå
	6500-N	"
	1500-N	"
	4500-N	"
nuv.	3500-N	"

Forts.

Prästgrundets kapell
Färgdokumentation, exteriör, forts.

Fönsterbågar	S 3502-R	grå
	3000-N	”
	7000-N	”
	2020-Y40R	brungrå
	1020-Y10R	grågul
	1030-Y10R	ljus gul
	7500-N	grå
nuv.	1005-Y40R	ljus brungrå
Fönsterluckor	S 3500-N	grå
	3000-N	”
	nuv. 3500-N	”
Ytterdörr	Pigmenterad träbjära	svart

Gävle i juli 2015

LÄNSMUSEET GÄVLEBORG, BOX 746, 801 28 GÄVLE. TEL 026-65 56 00. WWW.LANSMUSEETGAVLEBORG.SE
BESÖKSADRESS: SÖDRA STRANDGATAN 20, GÄVLE